

Marko DRAGIĆ

SVETA LUCIJA U KATOLIČKOJ SAKRALNOJ I SVJETOVNOJ BAŠTINI HRVATA

Običaji od starine, štiti su jaki domovine

Hrvatska poslovice

Sažetak

Sveta Lucija (Sirakuza, 284. – Sirakuza, 303.) starokršćanska je mučenica. Predviđela je skorbu smrt velikoga progonitelja kršćana, Dioklecijana, kao i prestanak progona kršćana. Zaštitnica je vida, tjelesno i duševno slijepih, pisara, lađara, krojača, tkalaca, ratara, staklara, kovača i vratara. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi blagdan svete Lucije karakteriziraju: Lucinji ophodi; darivanja djece; sijanje božićne pšenice; post, molitve i zavjeti. Od svete Lucije do Božića dvanaest je dana koji se u hrvatskoj kulturnoj baštini nazivaju: brojanice, Lucini dani, vidioci. Uz te dane vezuju se proricanja o vremenu u nastupajućoj godini; djevojke proriču za koga će se udati; djeca proriču koja će im se želja ispuniti u godini koja slijedi. Nekoć se kroz tih dvanaest dana pravio stolčić, vjerujući da će se na polnoćki za vrijeme podizanja s toga stolčića vidjeti tko su vještice, more i vještci.

Ključne riječi: molitve, zavjeti, običaji, ophodi, proricanja, vjerovanja.

Uvod

Sveta Lucija je starokršćanska mučenica koja je prorekla priznanje kršćanske vjere i skorbu smrt progonitelja kršćana, Dioklecijana. Lucijin dan slavi se 13. prosinca. U skandinavskim zemljama je Dan svete Lucije narodni blagdan i karakteriziraju ga darivanja. U hrvatskom Zagorju

pučki je naziv za taj dan Lucinje. Taj se dan po julijanskom kalendaru povezuje s najkraćim danom u godini i narodna tradicija je povezala ugaslu svjetlost njezinih slijepih očiju sa najdužom noći zimskog sunčevog ciklusa. Sveta Lucija bi zimskom suncu vratila snagu i svjetlost da bi se ponovno zagrijala promrzla zemlja iz koje bi niknuli novi plodovi. Otuda je kod Hrvata izreka *Sveta Lucija mrak razbija*.

Nekoć su se noć uoči blagdana svete Lucije odvijali Lucinji ophodi. U Dalmaciji se vjeruje da sveti Mikula (Nikola) donosi darove gospodskoj, a sveta Lucija siromašnoj djeci. Za svetu Luciju djeca uvečer stavljaju čarapu, a mater bi kroz noć u nju stavila razne slatkiše, naranču, jabuku, bombone.

Božićna pšenica je neizostavan ures u danima Božića. Ta se pšenica najčešće sije na blagdan svete Lucije. Žene i kovači ne rade na blagdan svete Lucije. Moli se radi očiju, da Bog dadne dobre oči i dobru pamet.

Od svete Lucije do Božića je dvanaest dana. Te dane se posebno proricalo o vremenu u nastupajućoj godini. Djevojke, a ponegdje i mladići, proricali su svoga budućega ženika odnosno suprugu. Djeca su također proricala koja će im se želja ispuniti u sljedećoj godini. Dan svete Lucije najkraći je u godini, pa se uz njega vezuju brojne magijske radnje, poput one o izradi drvenog stolčića, čija izrada mora trajati punih dvanaest dana, a svrha mu je da se na polnočki, isključivo s njega može ugledati i prepoznati vješce, vještice i more.

1. Život i mučenička smrt

Sveta Lucija (lat. lux, lucis – svjetlo) rođena je 284. u Sirakuzi na Siciliji u imućnoj obitelji. Prema predaji, dok je još bila djevojčica, otac ju je obećao nekom bogatom mladiću za ženu. Otac je ubrzo umro, a majka Eutihija teško se razboljela. Velik dio imetka uzaludno su potrošile na liječnike. Tada su Lucija i njezina majka krenule na grob svete Agate¹

¹ Agata je rodom sa Sicilije (3. st.). Bila je iznimne ljepote. Tijelo i dušu posvetila je Spasitelju. Tadašnji upravitelj Sicilije, Kvintijan, saznajući za Agatinu ljepotu zapovjedi da mu je dovedu u palaču. Unatoč svim Kvintijanovim ponudama, Agata nije htjela zaniijekati Krista. Zbog toga je Kvintijan odlučio kazniti je najokrutnijim mukama. Zapovjedio je da joj škarama odrežu grudi i da je bace u vatru. Božjim čudom je spašena, a prema predaji, noću joj je sveti Petar u pratnji anđela iscijelio ozlijeđene grudi, a veliki potres spasio ju je od vatre. Na koncu je svetica počela moliti da je smrt oslobodi od daljnjih muka. Molitva joj je uslišena. Godinu dana nakon njezine smrti bujica užarene mase iz vulkana Etna zaprijetila je uništenjem gradu Kataniji. Uplašen narod bježao je prema Agatinom grobu. Uzeli su Agatinu svilenu koprenu i natakneli

u Kataniju. Na grobu se Luciji ukazala sveta Agata i rekla joj: “Zašto tražiš moj zagovor za ozdravljenje svoje majke, kad i sama možeš isprositi zdravlje za svoju majku. Vjera joj je tvoja pomogla. Već je ozdravila, zato što si ti svojom čistoćom u svom srcu pripremila dragi stan za Gospodina. Kao što je Krist po meni proslavio Kataniju, tako će po tebi proslaviti Sirakuzu.”

Lucijina majka je čudesno ozdravila, a zbog majčina ozdravljenja, Lucija je odlučila svoju baštinu razdijeliti siromasima. Majka ju je savjetovala da imetak oporučno razdijeli siromasima, ali joj je Lucija odgovorila: “Tako bih siromasima dala svoje imanje samo zato što ga ne mogu ponijeti sa sobom u vječnost. Uostalom, kad nam na putu treba svjetlost, svjetiljku nosimo pred sobom, a ne za leđima. Tako i naša dobra djela trebaju svijetliti pred nama dok putujemo u vječnost.”

Lucija je svoje imanje počela dijeliti siromasima. Stoga ju je njezin mladić prijavio da je kršćanka. Luciju su onda prisiljavali da se žrtvuje rimskim idolima. Odbila je ponudu riječima: “Ja poznam samo jednoga Boga, stvoritelja neba i zemlje. Njemu je najdraža žrtva kad pomažemo siromahe i udovice. Sve sam svoje razdala siromasima. Preostalo mi je još jedino da i samu sebe žrtvujem Gospodinu.” Kad joj je sudac zabranio dalje govoriti, hrabra je Lucija odgovorila: “Gospodinova se ne smije gušiti. Ja sam službenica Gospodina koji je rekao da će njegov Duh govoriti iz učenika kad im budu sudili.” Onda joj se sudac rugao zato što je rekla da iz nje govori Božji Duh. Lucija je dalje svjedočila: “Dok čisto živim, moje je tijelo hram Duha Svetoga.” Okrutni sudac joj je tada zaprijetio da će je na silu osramotiti u javnoj kući, pa da će je ostaviti Božji Duh. Na to mu je ona odgovorila: “Ako mi budeš na silu oduzeo čistoću, moja duša ne će biti oskrnjena, nego ću imati na nebu dvostruku krunu. Grijeh je samo ono što čovjek učini slobodnom voljom.”

Kad je sudac pokušao odvesti Luciju u kuću bludnica, nisu je mogli maknuti s mjesta. Predaja kaže da je jaram volova nije mogao pokrenuti. Kada je nije uspio osramotiti na taj način, naredio je da je poliju vrelim uljem i smolom pa da je zapale. No, vatra nije dolazila do nje. Sudac

je na koplje i krenuli prema vatrenoj rijeci. Kad je vatrena bujica stigla do svetičinih moći, skrenula je u stranu, a grad je ostao pošteđen. Vidjevši to čudo mnogi su se preobratali na kršćanstvo. Sveta Agata se u ikonografiji uvijek pojavljuje u dugoj svilenoj kopreni, te obično s palmom u jednoj ruci, a u drugoj drži poslužavnik na kojemu su dvije ženske sise. Katkada se pored nje nalaze škare ili kliješta. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 104.-105.*

je potom dao da joj mačem probodu vrat. Prije smrti predvidjela je skoro smrt Dioklecijana² kao i prestanak progona kršćana. Njezino predviđanje se vrlo brzo ostvarilo.³ Krajnji čin mučenja bilo je vađenje njezinih očiju, ali nekim čudom ona je uspjela vidjeti i bez očiju. Za vrijeme Dioklecijanova progonstva kršćana, sveta Lucija je mučeničkom smrću 303. godine,⁴ u rodnom mjestu, posvjedočila Kristovu vjeru.

Jedna druga legenda svjedoči da je jedan mladić bio očaran ljepotom Lucijinih očiju. Bojeći se da njezine oči ne bi mladića navele na zlo Lucija ih je sama sebi iskopala i poslala mladiću. Zadivljen Lucijinom vjerom i mladić je postao kršćaninom. Predaja kaže da joj je Bog dao nove oči.⁵

Sl. 1. Sveta Lucija.

² Gaj Aurelije Valerije Dioklecijan bio je jedan od najosebujnijih vladara u povijesti Europe. Rođen je 236. ili 237. godine. Podrijetlom je iz Dioclee blizu Salone. Bio je obični vojnik te zapovjednik straže cara Numerijana. Godine 285. proglašen je carem. Dioklecijanova zamisao o upravljanju carstvom srušena je građanskim ratovima nakon 305. godine, a uzroci su bili u pohlepi vladara i ambicijama da sami vladaju.

³ Rimski car Konstantin, podrijetlom iz Niša, preobratio se na kršćanstvo i 313. godine *Milanskim ediktom* kršćanstvo proglasio državnom vjerom. Car Dioklecijan umro je 313. ili 315. ili 3. prosinca 316. godine.

⁴ Neki izvori navode da je sveta Lucija 304. godine podnijela mučeničku smrt.

⁵ Duška Šajinović zapisala je 2010. u Čapljini, a kazao joj je fra Bonifacije Barbarić.

U ikonografiji uz svetu Luciju je svjetiljka⁶ koja predstavlja njezino viđenje svete Agate, koja joj se ukazala i rekla: "Lucijo, ti si doista svjetlo!"⁷

Mnoštvo naroda hodočasti glasovitoj bazilici svete Lucije u Sirakuzi. U Hrvatskoj je znamenita ranoromanička crkva svete Lucije u Jurandvoru kraj Baške na otoku Krku. Iz te crkve potječe *Baščanska ploča* iz 11. stoljeća. Na tom spomeniku piše da je Dmitar Zvonimir, hrvatski kralj od 1076. do 1089. godine, opatu Držihi darovao zemljište na kojemu je opat Dobrovit sagradio crkvu svete Lucije i samostan koji je pripadao benediktincima.

2. Mnogostruka zaštitnica

Sveta Lucija zaštitnica je vida, tjelesno i duševno slijepih, pisara, lađara, krojača, tkalaca, ratara, staklara, kovača i vratara. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi sveta Lucija se vezuje s očima, vidom i ženskim ručnim radovima. U Hrvata u Bosni i Bačkoj bilo je zabranjeno na taj dan plesti, presti, tkati, vesti, šivati, prati odjeću.

U Kreševu taj dan nisu radili kovači-vignjari, slaveći svetu Luciju radi očinjega vida i da ih Bog po njezinu zagovoru sačuva od sljepoće. Taj dan bila je i sveta esnafska kantana misa koju su služila tri svećenika za vignjare kovače.⁸ Posljednjih godina običaji vezani za obilježavanje svete Lucije kao zaštitnice kovača ponovno se javljaju, pa je prije nekoliko godina osnovana udruga "Kreševski kovač" koja je posljednje tri godine organizirala prigodan program. Program se sastoji od svečane svete mise za kovače, te susreta svih kovača, kako onih aktivnih, tako i umirovljenih, a susret se održava u "Napretkovom" domu. U sklopu cjelovečernjeg susreta kovačima se obično obrati čelni čovjek poduzeća "Čelik", kao glavnog nastavljača kovačke tradicije, a također i čelnici Udruge poslodavaca koja u Kreševu djeluje posljednjih desetak godina. Pročita se i neki od radova kreševskih etnografa i etnologa vezan za kovački zanat, a za

⁶ Svjetiljka simbolizira mudrost i pobožnost. U Bibliji je Božja riječ svjetiljka onima koji vjeruju. U Matejevu evanđelju (25,1-12) koje govori o mudrim i ludim djevicama, upaljena svjetiljka predstavlja mudre djevice. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priručio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990., str. 557.*

⁷ *Isto*, str. 557.

⁸ AUGUSTIN KRISTIĆ, *Crkveno-narodni običaji Kreševa*, posebno otisnut otisak iz "Dobrog pastira", god. VII, Sarajevo, 1956., str. 9.

narednu godinu već se planira i prikazivanje dokumentarnog filma “Kreševski kovači”, koji je početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća snimila tadašnja Televizija Sarajevo. Nakon prigodnoga programa, kovači se druže i prisjećaju nekadašnjih vremena kada, primjerice, nije bilo kovačkih majdana na kakvim se zanat danas obavlja, nego se kovalo ručno, na vatri od kađenog ugljena (*ćumura*), i to doslovno prema narodnoj izreci “Željezo se kuje dok je vruće”. Naime, temperatura vatre potrebne za vruću obradu željeza i njegovo oblikovanje iznosi oko 800 stupnjeva Celzija, pa je svaki kovač u to vrijeme morao biti vrlo spretan kako bi oblikovao sjekiru, čekić ili drugu alatku od komada vrućeg željeza.⁹

3. Lucinji ophodi

U Krilu Jesenice, na svetu Luciju, običaj je da se noću, osoba ogrnuta bijelom plahtom uputi po kućama darivajući djecu suhim smokvama, bademima, orasima i jabukama te plašeći nestašne mališane. Neposlušni pak pod jastukom pronalaze šibu kao opomenu da se poprave.¹⁰

U Slavoniji, mladež zaogrnutu bijelom plahtom s nožem i tanjurom na kome su dva oka domaće životinje, obilazila “od kuće do kuće s očišćenom tikvom, prorezanom kao obraz s ustima, očima i nosom i upaljenom svijećom u njoj”, dižući je ispod prozora da se vidi iz kuće i tako su plašili djecu.¹¹

Na svetu Luciju su se često žarom zastrašivala djeca. Ponekad su veći dječaci iz bundeve izvadili špice i na njoj u obliku usta, nosa i očiju napravili otvore. Unutra bi uvečer upalili svijeću. U mraku je taj prizor nalikovao mrtvačkoj glavi i time su se plašila mala djeca.¹²

U Slavoniji, uoči svete Lucije, čeljade bi se obuklo u bijelo i pregrnulo bi plahu preko glave i ramena. To bi čeljade pred sobom nosilo iskruženu

⁹ Sanela Vujica zapisala je u siječnju 2010. godine. Kazala joj je njezina baka Malina Kraljević, (djev. Filipović rođ. 1937. god. u Crkvenjaku pored Kreševa). Rkp. FF MO, sv. 2010., D.

¹⁰ Petra Džanko zapisala je 2009. godine u Krilu Jasenice. Kazao joj njezin djed Slavo Tomaš, rođen 1. svibnja 1931. godine. Rkp. FF ST, sv. 2009., S.

¹¹ MILOVAN GAVAZZI, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991., str. 119.

¹² Ivana Kop zapisala je svibnja 2007. god. u Badljevinu kod Pakraca u Slavoniji, a kazali su joj njezina baka Emilija Kop (djev. Magdić, rođ. 1936. god.). Otac je kazivačice Nijemac koji je nestao u Drugom svjetskom ratu. Obitelji Kop također su njemačkoga podrijetla. U kazivanju su sudjelovali i Ivanin djed Franjo Kop (rođ. 1934. god.) i Katica Grčević (djev. Matijević, rođ. 1935. god.). Rkp. FF ST, sv. 2007., S.

bundevu ili tikvu, na kojoj su načinjene rupe koje su predstavljale oči, usta, nos kao i zube od sjemenki. U toj bi glavi bila zapaljena svijeća što je u mraku iznimno strašno izgledalo. Djeci bi se reklo da Lucija u pregači nosi žar i da će im opržiti prste ako nisu dobra.¹³ I u Iloku je Lucija išla po ulici plašiti zločestu djecu, osobito curice. Osoba bi se ogrnula bijelom plahtom i nosila na pladnju žar, te prijetila djeci ako ne budu dobra da će im Lucija ispeći prste.¹⁴

3.1. *Baba Luca*

U Tomašincima kod Đakova uoči svete Lucije selom je obilazila *Baba Luca*. Bio je to, po pravilu, maskirani muškarac koji je na vatralju nosio vatru kako bi zločestoj djeci i djevojčicama, koje nisu naučile kačkati, opekao prste.¹⁵ U požeškome kraju nekoć su stare žene, zvane Babaluca, na blagdan svete Luciju, kroz selo nosile žar na starom tanjuru i tako plašile djecu. Obvezno bi se iz rasonode izrezbarile bundeve i stavljale ispred dvorišta. One mogu imati tužan, radosan ili strašan lik. Takove bundeve još uvijek se mogu ugledati na nekom povišenom mjestu u dvorištu. Nekoć je taj običaj imao didaktični karakter, a u novije vrijeme sve više poprima šaljivi smisao.¹⁶

4. Darivanja djece

Djeci u Račišću na Korčuli najdraži je običaj darivanja za svetu Lucu. Uvečer se stavi *bičva* na uzglavlje kreveta, a ujutro se s nestrpljenjem izvlače, manje igračke, bomboni, naranče i td. Razbuđene oči korčulanske djece s velikom nadom i pomalo strahom, na taj dan bi pretraživali čarapicu i kliknuli: *Donijela je, donijela sveta Luca!* Djecu se plašilo da će im, ako ne budu dobra, sveta Luca donijeti šibu ili krampusa umjesto darova. Djeca su pjevala i posebnu pjesmicu na talijanskom:

¹³ U Merolinu u Slavoniji 2006. god. zabilježila Stjepanka Čikeš. Rkp. FF ST, sv. 2006., S.

¹⁴ Marijani Bošnjak kazala je 2009. god. Jelica Matković, djevojački Boban, rođena 1944. u Iloku, živi u ulici Matije Gupca u Iloku. Rkp. FF MO, sv. 2009., D.

¹⁵ DUNJA RIHTMAN-AUGUŠTIN, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995., str. 26.

¹⁶ Ivani Đimoti kazao je 2008. godine Ivan Đimoti, 1929. rod. u Ljeskovici kod Požege. Rkp. FF MO, sv. 2009., Z.

*Santa Lucia mamma mia
Porta bomboni in calza mia
Se la mamma non lanmete
Resta svode le calzete
Con la borsa del papa
Santa Lucia portera.*

*(Sveta Luce, mama moja,
donesi bombone u mojoj čarapi.
Ako mama ne stavi,
ostat će prazne čarape.
S novčanikom tate
sveta Luca će donijeti).¹⁷*

Uoči blagdana djeca, u Žrnovu na Korčuli, objesila bi crvenu čarapu o kvaku na vratima ili na ormaru, na prozoru ili u kuhinji. Na blagdan bi se djeca obradovala darovima, ali bi ih roditelji uvijek upozorili da moraju biti dobra i sljedeće godine još bolja, inače će im sveta Luca drugi put ostaviti šibu ili ugljen.¹⁸

Nekoć su uoči svete Lucije, djeca u Donjim Kaštelima pred vrata ostavljala slame i vode za tovarčića s kojim dolazi sveta Luce. U kaštelanskom kraju, točno u ponoć, palile su se maškule¹⁹ ili kanuncini²⁰ i kad bi se čuo njihov pucanj počela bi zvoniti crkvena zvona. Te bi noći remetu²¹ pršuratama²² darivala obitelj župana crkvenih pjevača. "Dici bi sveta Luce nosila darove u bičvicu il' ako nisu bila dobra: šibu, kapule i luga." Darovi su bili: suhe smokve, orasi, mendule,²³ komad kotonjate.²⁴ U Zlarrinu su djeca uvečer pred spavanje stavljala čarape pod jastuk očekujući da im sveta Luca u njima ostavi darove. U Danilu kod Šibenika djeca

¹⁷ Trešnja Ferić zapisala je 2010. u Račišću na Korčuli. Kazala joj je Mare Silić, rođena 21. 7. 1950. u Račišću. Rkp. FF ST, sv. 2010., S.

¹⁸ U Žrnovu na Korčuli u svibnju 2007. god. zapisala je Josipa Favro, a kazali su joj je Bogdan Favro rođ. 1950. god. u Korčuli. Rkp. FF ST, sv. 2007., S.

¹⁹ Maškul, maškal – mali top.

²⁰ Kanuncin – naprava za izazivanje detonacije. Kristina Klišanin zapisala je 2009. godine u Kaštelima. Kazala joj je Rozarija Bejo (rođ. 1952. god.; djevojačko prezime Ivić). Rkp. FF ST, sv. 2009., S.

²¹ Remeta – crkvenar, zvonar.

²² Pršurate – uštipci, fritule.

²³ Mendule – slastice od bajama, meda, šećera i bjelanjka.

²⁴ Kotonjata – slastica od mošta.

su dobivala darove i na Svetog Nikolu i na Svetu Lucu: na Svetoga Nikolu darivao ih je otac, a na Svetu Lucu majka.²⁵ Tada bi im pržila *provrtache*.²⁶

U Čaporicama kod Sinja, večer prije nego bi došla sveta Luce, djeca bi pred vratima ostavljala slame i vode za tovarčića kojim je išla sveta Luce.²⁷ U Gorancima kod Mostara, djeci bi se stavljali orasi ispod jastuka.²⁸

Za svetu Luciju, 13. prosinca, pokloni su se stavljali ispod blazinje,²⁹ govorila se pjesma: *Sveta Luce, drvarica, / od očiju likarica, / trinaest dana od Božića*.³⁰

U Dalmaciji se vjeruje da sveti Mikula (Nikola)³¹ i sveta Lucija donose darove. Sveta Lucija donosi darove *težaškoj* djeci, a sveti Mikula

²⁵ Usp. Ivo FURČIĆ, *Narodno stvaralaštvo šibenskoga područja, III Mjesta u šibenskom zaleđu*, Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1988., str. 203.

²⁶ Vesni Kalebić kazala je Milka Poljičak, djev. Klisović, rođ. 1931. godine u Danilu, a 50-ih godina preselila je u Šibenik. Umrula je 2009. godine. Rkp. FF ST, sv. 2009. D.

²⁷ Kristina Guja zapisala je 2010. godine u Kaštel Štafiliću. Kazao joj je Mate Taraš rođen 2. 11. 1929. godine, u Kaštel-Štafiliću. Od malih nogu aktivno je sudjelovao u crkvenim i kulturnim događanjima. Sa samo šest godina bio je ministrant u crkvi, a sa dvanaest godina se učlanio u crkveni zbor u kojem još uvijek pjeva i u kojem je najstariji član. Također je sve do nedavno bio član kulturno-umjetničkog društva i zbora "Bijačka vila", gdje je sudjelovao na raznim smotrama i dosta proputovao. Nakon što mu je supruga naglo preminula, potpuno se posvetio izučavanju kaštelanske povijesti, kulturne baštine i vjerskih običaja. Rkp. FF ST, sv. 2010., S.

²⁸ Ivana Ljubić, u Gorancima kod Mostara, zapisala je 2008. godine. Kazale su joj: Danica Krešić, rođ. Marić, Goranci, r. 1938. god. i Pavica Džidić, rođ. Drežnjak, Goranci, r. 1932., članice KUD-a Goranci. Rkp. FF MO, sv. 2008., D.

²⁹ Blazinja – jastuk.

³⁰ Ana Duvnjak zapisala je u rujnu 2010. godine. Kazao joj je Ivica Tomičić Tajnikov, rođen 1959. u Velom Grablju gdje je proveo i djetinjstvo. Zapisano na Hvaru u gradu Hvaru. Ivica Tomičić je pučki pjevač crkve svetog Kuzme i Damjana u Velom Grablju te povjerenik Muzeja hvarske baštine u Hvaru. Rkp. FF ST, sv. 2010., S.

³¹ Sveti Nikola rođen je u 3. st. u Patari, Maloj Aziji. Roditelji su mu bili kršćani, a stric mu je bio nadbiskup u Miri koji je zaredio Nikolu. Kada su Nikolini roditelji umrli razdijelio je svoj imetak sirotinji. Sveti Nikola vratio se iz Palestine u Miru. Ondje je umro nasljednik njegova strica. Svećenstvo je odlučilo za biskupa izabrati onoga tko ujutro prvi uđe u crkvu. U rano jutro Nikola je pošao u crkvu na molitvu i tako je izabran za biskupa u Miri. Umro je 6. prosinca 327. godine. Pokopan je u Miri. Zbog turskih osvajanja tijelo mu je 1087. godine preneseno u talijanski grad Bari gdje su pod kriptom u bazilici i danas njegove relikvije. Zaštitnik je djece, pomoraca, neudanih djevojaka, siromaha, studenata, farmaceuta, pekara, ribara, svjećara, zidara, trgovaca, tkalaca, zatvorenika, trgovaca, putnika, bolesnika, umirućih. Kult svetoga Nikole iznimno je raširen kod pravoslavnih vjernika. Zaštitnik je Rusije. Sveti Nikola se u ikonografiji prikazuje kao biskup sa tri vrećice sa zlatnicima ili sa tri zlatne kugle što predstavlja njegovo dobročinstvo. Ponekad se prikazuje sa sidrom ili s lađom u pozadini, kao zaštitnik mornara. Katkad se prikazuje s malim djetetom koje mu ljubi ruku, ili sa troje

gospodskoj djeci. U Splitu se vjerovalo da sveta Lucija donosi darove siromašnima. Za svetu Luciju djeca uvečer stavljaju čarapu, a mater bi kroz noć u nju stavila razne slatkiše, naranču, jabuku, bombone. Djeca vjeruju da je to donijela sveta Lucija. Sveta Lucija bi došla kroz fumar da donese slatko. Ako nije bilo puno toga reklo bi se da je pala niza skale, pa je zato donijela malo.³²

U Pučišćima na Braču darovi se stavljaju u prozor za djecu, ili za djevojke koje darivaju mladići. To su obično simbolični darovi (bademi, rogači, suhe smokve, naranče).³³

5. Sijanje pšenice

Običaj sijanja pšenice za božićni stol jedan je od najprisutnijih hrvatskih božićnih običaja, kako u gradu tako i na selu. Prastari je to običaj, star više od dvije tisuće godina, koji se povezuje s Adonisovim vrtićima Mediterana, odnosno kulturnim vrtićima koji sežu u indijsko-sanskrtsku kulturu. Kod Hrvata je sijanje pšenice poprimilo i neka posebna obilježja, a preko hrvatskih katoličkih misija u svijetu, spominje se i kao *hrvatsko žito*. Zasluga pri tome pripada i ukrasnoj traci hrvatske trobojnice kojom se isključivo žito obavija. Božićna pšenica je nezaobilazan znak hrvatskoga božićevanja.³⁴ U pšenicu se stavljaju tri svijeće kao simbol "trojstva".³⁵

Blagdan svete Lucije posljednji je dan kada se u tanjur ili drugu posudu stavlja i svaki dan zalijeva vodom pšenica za božićnu svijeću. (To se radi ukoliko nije urađeno ranije, a najčešće na dan svete Barbare, ponegdje i na dan Bezgrješnoga začeca Blažene Djevice Marije.)³⁶ Ta će

dječice u kablju što simbolizira njegovo zaštitništvo male djece. Najstariji podatci o kultu svetoga Nikole sežu u razdoblje između 11. i 13. stoljeća. Širenju toga kulta snažno su doprinijeli benediktinci s Monte Cassina u Italiji.

O tome više: MARKO DRAGIĆ, *Sveti Nikola u katoličkoj tradicijskoj kulturnoj i filološkoj baštini*, HUM, časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 5., Mostar, 2009., str. 35.-58.

³² Marina Jurišić zapisala je 2010. godine. Kazali su joj: Željko Jurišić (rođ. 1958. u Biorinama), Tereza Jurišić (djev. Jurišić, rođ. 1934. u Biorinama). Rkp. FF ST, sv. 2010., S.

³³ Tanji Martinić 5. lipnja 2009. godine kazala je Lucija Radić djev. Bauk, rođ. 1937. godine u Pučišćima.

³⁴ Ivani Đimoti kazao je 2008. godine Ivan Đimoti, 1929. rođ. u Ljeskovicu kod Požege. Rkp. FF MO, sv. 2008., Z.

³⁵ Vidi: MARKO DRAGIĆ, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 4, Split, 2010., str. 467.-468.

³⁶ Usp. MARKO DRAGIĆ, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 414.-440.

pšenica do Badnjega dana izrasti petnaestak centimetara i služiti će kao božićni ures ili će se u nju staviti božićne svijeće. Ta se pšenica stavlja oko oltara, u kuće, samostane, a simbolizira obnovu života i plodnosti.

U Lepeničkom kraju³⁷ pšenica se *sadi* u zdjele tako što je netko natapa u vodu, a netko je sadi u zemlju. Zdjele su oblagane folijom ili kakvim ukrasnim papirom kako bi bile ljepše.³⁸ U Matićima kod Orašja u posudu se stavlja okrugli kalup kako bi ostao prostor za svijeće koje će gorjeti uz objed u danima Božića.³⁹ Vjerovalo se ako je dobra pšenica, bit će dobra čitava godina.⁴⁰

U Trbounju kod Drniša pšenica se sije u tri male posude. Smatra se što je pšenica gušće naraste da će godina biti rodniya i plodnija.⁴¹ Na području Gospića, Kosinja i Perušića na dan svete Lucije sije se pšenica i izgovarajući: *Kako raslo ovo žito, tako raslo i napredovalo sve u našoj kući*. U Crnim Lokvama⁴² na dan svete Lucije sije se Božićna pšenica, a sije se tako što se u posudu uspe malo zemlje, jedan centimetar debljine, na to se ravnomjerno uspe pšenica te se pokvasi vodom svaku večer, kako bi do Božića narasla. Samim svojim izgledom davala je zelenilo i nadu usred zime i snijega. Služila je kao blagoslov ljetine, istodobno ukrašavajući domove i okoliš.⁴³

Običaj sijanja pšenice na blagdan svete Lucije ne postoji u protestantskim zajednicama i velikom dijelu Europe pa je uz Portugal i južnu Italiju on vezan još samo za hrvatsko podneblje. Do Božića pšenica lijepo naraste u posudi ispunjenoj vodom, te ukrašava božićni stol, dok tijekom božićnog vremena stoji pod borom, uz jaslice, na stolu za blagovanje, u kutu sobe. Da bi izgledala lijepo, pšenica se podrezuje i ovije crvenom trakom ili,

³⁷ Lepenički kraj obuhvaća općine Kiseljak, Kreševo i Fojnicu.

³⁸ Gordana Vujica zapisala je 6. srpnja 2007. god. u Gromiljaku kod Kiseljaka, kazivala Ruža Franković (djev. Biletić, rođ.1928., Gromiljak kod Kiseljaka). Rkp. FF MO, sv. 2007., D.

³⁹ Kata Martinović zapisala je 12. siječnja 2010. u Matićima. Kazala joj je Luca Grgić (rođena Pejičić) iz Matića, rođena 14. kolovoza 1948. Rkp. FF MO, sv. 2010., D.

⁴⁰ Dajana Lovrić zapisala je 2010. godine u Gromiljaku kod Kiseljaka. Kazala joj je Dragica (Džonderaš) Franković, iz Kaknja, rođena 8. 3.1950. živi u Gromiljaku. Rkp. FF MO, sv. 2010., S.

⁴¹ Marina Matić zapisala je u kolovozu 2010. godine. Kazao joj je Mile Matić, inž. elektrotehnike, rođen 1943. u Trbounju. Rkp. FF ST, sv. 2010., S.

⁴² Crne Lokve su selo petnaest kilometara udaljeno od Kočerina kod Širokoga Brijega.

⁴³ U Crnim Lokvama kod Širokoga Brijega (zaseoku Val) od 7. srpnja 2008. do 31.1. 2009. zapisala je Ana Brekalo. Kazali su joj: Stipe Brekalo, rođ. 1914., Crne Lokve. Stipe Brekalo i Vinko Brekalo, rođ. 1954. god., Crne Lokve, zaselak Poda. Rkp. FF MO, sv. 2008., D.

najčešće, hrvatskom trobojnicom, a u nekim se krajevima posred pšenice u udubljenju rupu stavlja čaša, a u čašu tri svijeće koje se pale na Badnjak navečer, na Božić, te ponegdje na blagdan svetoga Stjepana, svetoga Ivana evanđeliste, Novu godinu i Sveta tri kralja.

Božićnoj pšenici pridaju se apotropejska svojstva.⁴⁴ U čapljinskom kraju nakon Božića, pšenica se baca na krov kuće.⁴⁵ U Grabovcu kod Šestanovca poslije božićnih blagdana pšenicu se daje pticama “da se taj sveti dio Božića ne bi uništio”,⁴⁶ a, primjerice, u Slavoniji i Bosni daje se kokošima kako bi bolje nesle.

Polovicom 19. stoljeća u Slavoniji su se djevojke za polnočku kitile: bosiljem, ružmarinom, rutvicom, bršljanom, smiljem, koviljem, te mladim žitom i kukuruzom koje su oko svete Lucije u lonce posijale “da im za Božić za kitnju naraste.”⁴⁷

6. Običaji i vjerovanja

Žitelji Kreševa posebice slave svetu Luciju. Toga dana kovači nisu radili, a taj je dan i dan žena. Toga dana žene ne rade poslove izvan kuće, a glavna dužnost im je spremanje jela.⁴⁸ Kovači su ovaj dan slavili radi dobrog vida, da ih Bog po zagovoru svete Lucije sačuva od sljepoće. Danas se od navedenog održalo sijanje pšenice, a u obližnjim mjestima, primjerice Lepenici, koja je udaljena samo šest kilometara, do naših dana sačuva se običaj da žene na taj dan ne rade. Ženski svijet, osobito majke, poste. Ne rade se ženski poslovi. Vjerovali su da ono što se uradi, ne će biti dugotrajno: “Molj će pojist! Nemoj bona danas radit, izišće moljci, ne će biti trajno!” U isto vrijeme mole se različite molitve svetoj Luciji. Moli se radi očiju, da Bog dadne dobre oči i dobru pamet.⁴⁹

⁴⁴ Vidi: MARKO DRAGIĆ, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina br. 3, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2007., str. 369.-390.

⁴⁵ Duška Šajinović zapisala je 2010. u Čapljini, a kazao joj je fra Bonifacije Barbarić. Rkp. FF MO, sv. 2010., D.

⁴⁶ Daria Čikeš zapisala je 2008. godine. Kazali su joj: Mate Dujmović, rođ. 1954. u Grabovcu (Šestanovac) i Milica Dujmović rođ. 1924. Grabovac (Šestanovac). Kazivači i danas žive u rodnom mjestu. Rkp. FF ST, sv. 2008., S.

⁴⁷ MIJAT STOJANOVIĆ, *Slike iz domačega života slavonskog naroda i iz prirode, s dodatkom Slavonske pučke sigre*, U Zemunu, Tiskarnicom Ignjata Karla Sopross, 1858., str. 39.

⁴⁸ AUGUSTIN KRISTIĆ, *Crkveno-narodni običaji Kreševa*, Posebni otisak iz “Dobrog pastira”, Sarajevo, 1956., god., str. 12.

⁴⁹ Luca Šarić zapisala je 2010. godine u Potoku kod Livna. Kazala joj je Zorka Perković (djev. Pravdić, rođ. 1948. god.). Rkp. FF MO, sv. 2010., S.

Pečenje posebne posne pogače, njezino darivanje ukućanima i blagu u zamišljenom zatvorenom magijskom krugu, koji je, vjerovalo se, osiguravao zdravlje, pokušavala se pribaviti potpuna zaštita u nevoljama, bolesti i raznoraznom zlu.

U lepeničkom kraju se od svete Lucije peku kolači jer oni trebaju smekšati (obično su se prije pravili samo suhi kolači, danas se također suhi kolači prave ranije), prave se saljnjaci, šape, keksi, “šta je ’ko znao i mog’o napraviti”. Za te su kolače pravljene kalupe kao i za janjad. “Kako većina nije imala kaluf, dogovorimo se međusobno kad će koja peć’ janje. Janje se pravi od tijesta isto k’o za kruč, malo ga se ukrasi, ono stoji ispod jelke. Ne’ko ga posipa šećerom da više liči na pravo janje”.⁵⁰

U Slavoniji se uz taj blagdan vezivao običaj žeravica po kojem su djevojke proricale vrijednosti svoga ručnoga rada u sljedećoj godini, tako što su izvana na tanjuru unosile žeravicu, pa ako pri tome ne bi ništa spalo s tanjura bio bi to dobar znak. Ponegdje je žensko čeljade u tanjuru ili loncu unosilo žeravicu u kuću plašeći djevojčice ako ne budu dobro radile ručne radove. U sjeverozapadnim hrvatskim krajevima na taj dan su se pekla kukuruzna peciva bez soli i masti, a svatko ih je morao jesti, kako bi se očuvao od bjesnoće.⁵¹

U Merolinu u Slavoniji, uoči svete Lucije žene nisu obavljale ručne radove jer se vjerovalo da će ženi koja je prela toga dana sveta Lucija zapalila kudjelju na prelji (preslici).⁵²

Djeca su u Žrnovu na Korčuli često slušala legende o svetoj Luciji, te bi na blagdan te svete gledali kroz prozor ne bi li je ugledali.⁵³

Staro je poljičko vjerovanje da na taj dan nije dobro orati, ali da je taj dan sretan za sađenje bijeloga boba. Od svete Lucije do Božića slagali su se kalendari lažice, kažamije.⁵⁴

⁵⁰ Gordana Vujica zapisala je 6. srpnja 2007. god. u Gromiljaku kod Kiseljaka, kazivala Ruža Franković (djev. Biletić, rođ. 1928., Gromiljak kod Kiseljaka). Rkp. FF MO, sv. 2007., D.

⁵¹ MILOVAN GAVAZZI, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb 1991., str. 119.

⁵² U Merolinu u Slavoniji 2006. god. zabilježila Stjepanka Čikeš. Rkp. FF ST, sv. 2006., S.

⁵³ U Žrnovu na Korčuli u svibnju 2007. god. zapisala je Josipa Favro, a kazali su joj je Bogdan Favro rođ. 1950. god. u Korčuli. Rkp. FF ST, sv. 2007., S.

⁵⁴ FRANO IVANIŠEVIĆ, *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split, 1987., str. 457.

U Čaporicama kod Sinja sveta Luca nazivana je šumarica, a nekoć su sva djeca išla kupiti *šume* i onda bi to zapalili na jednom mjestu tako da se znalo da je tada sveta Luca šumarica.⁵⁵ Nekoć su se u Kaštel Štafiliću od svete Lucije pa do Božića skupljala drva na kojima je trebalo ispeći pršurate.⁵⁶

Na blagdan svete Lucije koledalo se pred domovima u kojima su živjele imenjakinje svetice.⁵⁷

Narodno je vjerovanje da se od svete Lucije do Božića dan produlji za pijetlovu nogu tj. za pet minuta. Tako se prije računalo jer nije bilo sata.⁵⁸

Nekoć se na taj blagdan počinjao izrađivati božićni nakit od papira, plodova, slame, suhoga cvijeća, zelenila kojim se ukrašavao dom i božićno drvece.

7. Molitve

Blagdan svete Lucije obilježava se posjetima svetištima sv. Lucije i molbama za zdravlje očiju čija je zaštitnica. U Komiži na Visu održavale su se procesije na taj dan, a u tom mjestu, u usmenoj je komunikaciji pjesma o svetoj Luciji:

*Sveta Lucija po svu noć molila
i Bogu fole dovala,
Gospri droguj govorila:
“Ustani se, Marijo,
sinka su ti ratovali,
na križ su ga prikovali.
Korca mu kapaše,*

⁵⁵ Dragica Čović zapisala je 2010. godine u Čaporicama kod Sinja. Kazala joj je Nediljka Čović djev. Bravić, r. 19. 8. 1945. god. u Sinju, živi u Čaporicama. Rkp. FF ST, sv. 2010., S.

⁵⁶ U Kaštel Štafiliću 30. travnja 2007. god. zapisala je Mandica Vujina, a kazivali su joj Lucija Vujina (djev. Gizdić, rod. 1935. god.) i Miljenko Vujina (rod. 1930. god.) Rkp. FF ST, sv. 2007., S.

⁵⁷ Vidi: MARKO DRAGIĆ, *Koledanje i veseljanje u hrvatskoj tradiciji*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, br. 1., Split, 2008., str. 21.-43.

⁵⁸ U Crnim Lokvama kod Širokoga Brijega (zaseoku Val) od 7. srpnja 2008. do 31.1. 2009. zapisala je Ana Brekalo. Kazali su joj: Stipe Brekalo, rod. 1914., Crne Lokve, Stipe Brekalo, i Vinko Brekalo, rod. 1954. god., Crne Lokve, zaseok Poda. Rkp. FF MO, sv. 2008., D.

a onjel⁵⁹ mu sakupjaše!”
Ko tri puta reče ovu molitvu,
Ne će poč u pakol,
već u nebeski roj!⁶⁰

Ta molitva svojom tematikom pripada korizmenim molitvama, a poanta joj je u tome što će onaj tko tu molitvu tri puta izmoli doći u raj. Velik je broj tih molitava u kojima sveti Petar i Pavao, ili sveti Ivan evanđelist ili sveti Luka ili sveti Mihovil, sveti Ilija, bude Blaženu Djevicu Mariju i govore joj da su joj Žudije sina uhvatile i na križ razapele. U nekim molitvama *Prvi pitli zapivaše, / anđeli poklekoše, / svetu Gospu pozivaše;*(...)

U stolačkom kraju svetoj Luciji molilo se kad ujede zmija otrovnica: Vjerovanje... Ispovijedam se... Nakon ovih molitava govori se:

Božji emar, moj sebet
Božji emar, moj sebet
Božji emar, moj sebet
Sveta Maro, što to dođe,
Što to dođe, što to nađe?
Što to ujde, što to utječe?
Sveta Luce i ti dođi
i ti dođi i ti nosi
u onu plavu planinu,
pod oni stanoviti kamen,
đe bijelo mlijeko ne teče.
Sveta Maro i ti dođi
i ti dođi i ti nosi
u onu najvišu planinu,
pod oni stanoviti kamen.
Bijelo mlijeko teče,
zvijezda tuče dušmana!
U ime Oca i Sina
i Duha Svetoga, Amen.⁶¹

⁵⁹ Onjel – anđeo.

⁶⁰ Domenik Kargotić zapisao je 27. 3. 2010. god., u Komiži na Visu. Kazala mu je Jozica Borčić, djev. Mardešić rođ. 1924. god. u Komiži. Rkp. FF ST, sv. 2010., S.

⁶¹ Marija Raguž zapisala je 2008. god. Kazali su joj: Luca Marić pok. Ana Vujnović i Ana Perić (r. 1922.) jedina preživjela osoba koja je zakopavala ubijene Hrvate na masovnom groblju na Radimlji. Rkp. FF MO, sv. 2008., D.

U bugojanskom kraju djeca i starije slabovidne osobe posvećivale su se svetoj Luciji vjerujući da im ona može pomoći: *Mila moja sveta Luce, / daj da moje dite, / vidi žarko sunce.*⁶² U posuškom kraju moli se molitva svetoj Luciji i Apoloniji:⁶³

*Sveta Lucija i Apolonija,
divice i mučenice,
čuvajte me od sljepoće,
gluhoće, nemara i bedastoće.
Amen.*⁶⁴

Kaštelani su molili: *Sveta Luce daj nam lipo, žarko sunce;*⁶⁵ a u Dugopolju: *Sveta Luce, ukazi mi sunce.*⁶⁶ Na Kupresu se sačuvala molitva: *Sveta Luce, ugrij sunce. Pusti zrake niz oblake!*⁶⁷

U Pučišćima na Braču pripovijeda se da su svetoj Luciji, zločesti pogani izvadili oči i ona svoje oči drži na tanjuru. Njoj su “anđeli mili prisadili nove oči”. I ona je zaštitnica očiju i zaštitnica od svake bolesti očiju. I svatko je moli kad je njezin dan za zdravlje očiju.⁶⁸

⁶² Bjonda Visković zapisala je 2009. god. u Bugojnu. Rkp. FF MO, sv. 2009., D.

⁶³ U kršćanskoj je tradiciji sv. Apolonija zaštitnica zuba i zubara. Živjela je u Aleksandriji u 3. st. Prema predaji, u to je vrijeme u Aleksandriji živio neki moćan vrač koji je pokrenuo sveopći progon kršćana. Mnogi su kršćani pobjegli iz grada, a sv. Apolonija je ostala ondje kako bi pomogla onima koji nisu mogli pobjeći. Neustrašivo je nastavila propovijedati kršćanstvo i obraćati mnoge nevjernike. Stoga su vlasti zapovjedile uhićenje i smrtnu kaznu za Apoloniju. Zapovjedili su joj da štuje kipove poganskih božanstava, ali je ona učinila znak križa i kipovi su se raspali. Za kaznu su je privezali za stup i kliještima joj čupali zube. Potom su je izveli iz grada kako bi je spalili na pripremljenoj lomači. Apolonija se nije uplašila, nego se sama bacila u oganj svjedočeći Kristovu vjeru. (*Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990.*).

⁶⁴ Marijana Penava zapisala je 2007. godine. Kazala joj je Anđa Crnogorac rođena 1933. godine, selo Osoje pokraj Posušja. Rkp. FF MO, sv. 2007., D.

⁶⁵ Karmen Carev zapisala je 2010. god. Kazala joj je Marija Carev (djev. Perišin, rođ. 1922. god.) Rkp. FF ST, sv. 2010., D.

⁶⁶ Ines Banovac zapisala je u Dugopolju 2010. godine. Rkp. FF ST, sv. 2009., Z.

⁶⁷ Anđeli Mršo u rujnu 2008. god. kazala je Iva Mršo, rođena 1948. u Goravcima, selu pokraj Kupresa. Članica je folklorne skupine KUD-a Napredak. Rkp. FF ST, sv. 2008., D.

⁶⁸ Tanji Martinić 5. lipnja 2009. godine kazala je Lucija Radić djev. Bauk, rođ. 1937. godine u Pučišćima. Rkp. FF ST, sv. 2009., S.

8. Proricanje djevojaka

Prije su djevojke na svetu Luciju, na dvanaest papirića ispisivale imena dvanaest momaka koje su poznavale i koji su im bili dragi. Papiriće bi, primjerice u posuškom kraju, stavile pod jastuk i svako jutro bi bacile po jedan taj papirić s imenom ali nisu otvarale papirić niti gledale koje ime na papiriću piše. Na Božić bi ostao samo jedan papirić i njega bi otvorile da vide ime. Smatralo se da će se udati za tog momka čije je ime ostalo na zadnjem papiriću. U Bosanskoj posavini djevojke su svaki dan po jedan papirić bacale u vatru, ne čitajući prethodno ime na papiriću koji su bacile. To se obavljalo sve do Božića, a na božićno jutro bi otvorile posljednji papirić i pročitale ime koje je ostalo. Ono ime koje ostane posljednje, predstavljalo je osobu za koju će se udati. Međutim, u novije vrijeme za tu zanimljivu igru, "igru sudbine" većina mladih nije ni čula.⁶⁹ U Gorancima kod Mostara djevojke su imale običaj na trinaest papirića napisati isto toliko muških imena, pa bi ih stavile u veliku čašu i svako jutro izvlačile po jedan papirić. Na Božić se izvlačio zadnji papirić i taj momak koji ostane "bio bi djevojci suđen."⁷⁰

U čapljinskom kraju djevojke su na jedanaest papirića ispisivale imena momaka, a dvanaesti bi ostavile prazan. Svakog su dana po jedan neotvoreni papirić bacale u vatru. Zadnji su papirić na Božić odmotale, pa ako je bio prazan, znale su da se ne će udati, a ako je na njemu bilo ime, sljedeće će se godine udati baš za tog momka.

Bunjevačke djevojke i mladići bi svaki put vraćajući se kući sa zornice namjerno gubili po jedan listić, a na Badnjak bi s preostaloga pročitali ime izabranice ili izabranika. Gavazzi navodi da su djevojke jednu od ceduljica ostavljale praznu, pa ako bi upravo ta ostala zadnja značilo je da se djevojka ne će udati.⁷¹

U Badljevini kod Pakraca na svetu Luciju mlade su cure pisale na dvanaest ceduljica imena dvanaest dečki koji su im se sviđali i za koje bi se htjele udati. Tada su iz hrpice tih ceduljica svakog dana bacale

⁶⁹ Kata Martinović zapisala 21. studenoga 2007. u Matićima, kazivala joj je Ana Martinović (rođena Pejić) iz Matića, rođena 17. siječnja 1954. Rkp. FF MO, sv. 2007., D.

⁷⁰ Ivana Ljubić u Gorancima kod Mostara 2008. godine. Kazale su joj: Danica, Krešić, rođ. Marić, Goranci, 1938. god. i Pavica, Džidić, rođ. Drežnjak, Goranci, 1932, članice KUD-a Goranci. Rkp. FF MO, sv. 2008., D.

⁷¹ MILOVAN GAVAZZI, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III. izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb 1991., str. 120.

jednu u peć. Ime momka sa zadnje ceduljice trebalo je biti ime momka za kojeg će se udati i s kojim će imati djecu.⁷²

Na svetu Luciju, mogu i mladići, na dvanaest papirića ispišu se imena, može jedan papir ostati i bez imena. Svaki dan jedan papirić treba spaliti, ali se ne gleda što na njemu piše. Ime koje ostane na papiru bit će odabranik srca, a ako ostane prazan papir, to znači da se te godine ne će dotična osoba ženiti ili udavati.⁷³

Djevojke su u predbožićno doba još jednom, na blagdan svetoga Tome,⁷⁴ pokušale saznati svoju sudbinu⁷⁵ te su molile “sveti Toma, molim

⁷² Ivana Kop zapisala je svibnja 2007. god. u Badljevini kod Pakraca u Slavoniji, a kazali su joj njezina baka Emilija Kop (djev. Magdić, rođ. 1936. god.). Otac kazivačice je Nijemac koji je nestao u Drugom svjetskom ratu. Obitelji Kop također su njemačkoga podrijetla. U kazivanju su sudjelovali i Ivanin djed Franjo Kop (rođ. 1934. god.) i Katica Grčević (djev. Matijević, rođ. 1935. god.). Rkp. FF ST, sv. 2007., S.

⁷³ Marijani Bošnjak kazala je 2009. g. Jelica Matković, djevojački Boban, rođena 1944. u Iloku, živi u ulici Matije Gupca u Iloku. Rkp. FF MO, sv. 2009., D.

⁷⁴ Sveti Toma, apostol bio je jedan od Kristovih učenika. Često se naziva *nevjerni Toma* jer nije htio vjerovati u Kristovo uskrsnuće dok se ne uvjeri svojim očima i rukama. Prema predaji nije vjerovao ni u Marijino uznesenje na nebo. Krist je uvjerio Tomu pozivajući ga da stavi svoju ruku u njegov bok, a Marija ga je uvjerala bacivši mu s neba svoj pojas. Međutim, Toma je bio hrabar. Kada se Krist htio vratiti u Judeju, usprkos pogibeljnim prijetnjama Židova, Toma je pozvao ostale učenike da krenu i umru s Kristom. Prema predaji Toma je do Indije širio Kristovo evanđelje i ondje utemeljio Kristovu crkvu. Indijski je kralj dao Tomi mnoštvo novca da sebi sagradi palaču, ali je on sav novac podijelio siromasima. To je naljutilo kralja te odlučio osvetiti se Tomi. Ubrzo je umro kraljev brat Gad. Kad je došao u nebo anđeli su ga upitali gdje bi htio živjeti, a on je prstom pokazao na veličanstvenu palaču koja je ondje stajala. Anđeli su ga od toga odvratili rekavši mu da je palaču sagradio neki kršćanin za njegova brata Gondofora. Kad se Gad ukazao bratu Gondoforu i to mu rekao, kralj je Tomu oslobodio. Tada je Toma kralju “protumačio kako se vjerom i ljubavlju na ovom svijetu skuplja veliko blago na nebesima”. Vidi: MARKO DRAGIĆ, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 414.-440.

⁷⁵ Djevojke na taj dan poste da im se suđenik javi u snu, a uvečer se mažu mašću odojka zaklanoga toga dana i pod plodnom voćkom mole molitvicu sv. Tomi sumnjivcu. Mole tri puta toga dana da im u san dođe suđenik, da ga sv. Toma okrene i da mora doći kod nje. Djevojka se preporučuje tome svecu i zavjetuje da će mu molitvicu moliti tri puta tjedno i kroz sve mjesece u godini, te moli sv. Tomu i sv. Vida da joj pošalju njezinoga goluba, da mu bude vjerna ljubav. Ukoliko željeni ne bi došao djevojka ga je klela i molila svetoga Tomu da joj u svom imeniku pronade suđenika. Nakon obreda djevojka se vraća u kuću. Vidi: MARKO DRAGIĆ, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 414.-440.

te, u krevetu kumim te, da mi kažeš ove noći za koga ću poći”. Koga se sanjalo, vjerovalo se da će se za toga udati.⁷⁶

U nekim su područjima na svetu Luciju djevojke za udaju postale, uvjerenе da će se udati za momka kojega će te noći sanjati.

U Usori, na Svetu Luciju momak uhvati slijepog miša i otkine mu krilo. Vjerovalo se da kad curu dotakne njegovim krilom, ona “poludi” za tim momkom.⁷⁷

9. Proricanje dječjih želja

U široko-briješkom kraju djeca su običavala napisati trinaest svojih želja na trinaest papirića, jer je trinaest dana do Božića. Trebalo je svaki dan baciti po jedan *popisić* u vatru da izgori, ali se ne smije pročitati koja je to želja. Zadnji papirić koji ostane na Božić se odmota, vidi se što na njemu piše, koja je želja ostala i vjerovalo se da će se ta želja ispuniti.⁷⁸ Istovjetan je običaj bio i u busovačkom kraju.⁷⁹

Djeca se na taj dan igraju svjetlom, noseći svjetiljku od prozora do prozora.

10. Brojanice, Lucini dani, vidioci

Nekoć se običavalo pratiti i zapisivati vrijeme kroz dvanaest dana, koji zapravo simboliziraju dvanaest mjeseci u godini, od Lucije do Božića, a predaja kaže da će sljedeće godine biti u pojedinom mjesecu takvo vrijeme kakvo je u odgovarajući dan od Lucije do Božića.⁸⁰ Dvanaest

⁷⁶ Marijani Bošnjak kazala je 2009. god. Jelica Matković, djevojački Boban, rođena 1944. u Iloku, živi u ulici Matije Gupca u Iloku. Rkp. FF MO, sv. 2009., D.

⁷⁷ Marini Pranjić u Usori kazala je 2008. Ružica Ivić rođ. Nikolić (1948.), nastavnica u O. Š. Ivana fra Franje Jukića. Rkp. FF MO, sv. 2008., D.

⁷⁸ Melani Šudić kazala je 2009. u Širokom Brijegu njezina mama Blagica Šudić, djevojački Jeličić, rođena 1965. u Lugu, Rama. Rkp. FF MO, sv. 2009., D.

⁷⁹ Slađana Milošević zapisala je 2010. godine u selu Ravan kod Busovače. Kazali su joj njezin djed Vlatko Petrović iz sela Ravan pokraj Busovače rođen 30. svibnja 1939. godine i njezina baka Milica Petrović, (djev. Laštro, rođ. 17. rujna 1944. god.). Rkp. FF MO, sv. 2010., S.

⁸⁰ Ina Bilonić Kedžo zapisala je 2010. godine. Kazala joj je časna sestra Mirjam Peričić, rođena u Zagrebu 1982. kao Marina Peričić. Nakon polaganja zavjeta mijenja ime u Mirjam i odlazi živjeti u Korčulu. Rkp. FF ST, sv. 2010., S.

dana od svete Lucije do Božića narod, primjerice u Gudincima⁸¹ i Matićima kod Orašja, naziva *brojanice*.⁸²

Dvanaest dana od svete Lucije do Božića nazivani su i *Lucini dani*. U Ivčević Kosi kod Perušića se po tim danima proricalo vrijeme u idućoj godini.⁸³ Stari je iločki običaj bio proricanje vremena tako što se nalijevala voda u dvanaest ljusti od oraha. U kojoj orahovoj ljusti nestane vode, taj će mjesec biti sušan.⁸⁴

Negdanji je livanjski običaj bio stavljanje drvenoga suda među prozore i u njega sol koja bi tu stajala dvanaest dana. Vjerovalo se ako pocrni, bit će kišna, ako ostane bijela, bit će vedra i sušna godina.⁸⁵

U Lepeničkom kraju ti se dani zovu *vidioci*.⁸⁶ U Rami se smatralo da su vrijeme mogli proricati samo neki ljudi.⁸⁷

U Gdinju na Hvaru i danas se kaže: *Sveta Luce drvarica, do Božića dvanaest Danica*.⁸⁸

U Merolinu u Slavoniji, od svete Lucije pa do Božića, ne smiju se vabiti kokoši, već se hrane šutke i u jednom obruču, jer kad bi se vabilo čuo bi komšiluk, pa bi komšinica rekla: *Tebi vika, meni jaje*.⁸⁹

U Lici su se obavljali poslovi kao što su: cijepanje i slaganje drva da se među Božićima ne čuje sjekira, češljaju se konji, objelile bi se sobe; uklanjale se preslice i vretena da bude manje zmiija; rublje se popari i

⁸¹ Barbara Smajić zapisala je 2010. godine u Gudincima, jednom od najistočnijih mjesta Brodsko-posavske županije. Kazala joj je njezina baka Marija Horvatović (rođena Užarević), rođena je 21. 1. 1931. godine i cijeli svoj život provela je u Gudincima. Rkp. FF ST, sv. 2010., S.

⁸² Kata Martinović zapisala je 12. siječnja 2010. u Matićima. Kazala joj je Luca Grgić (rođena Pejičić) iz Matića, rođena 14. kolovoza 1948. Rkp. FF MO, sv. 2010., D.

⁸³ DUNJA RIHTMAN-AUGUŠTIN, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995., str. 27.

⁸⁴ Marijani Bošnjak kazala je 2009. god. Jelica Matković, djevojački Boban, rođena 1944. u Iloku, živi u ulici Matije Gupca u Iloku. Rkp. FF MO, sv. 2009., D.

⁸⁵ Luca Šarić zapisala je 2010. godine u Potoku kod Livna. Kazala joj je Zorka Perković (djev. Pravdić, rođ. 1948. god.). Rkp. FF MO, sv. 2010., S.

⁸⁶ Gordana Vujica zapisala je 2007. godine u Kreševu, a kazao joj je fra Ivan Pervan, rođ. 1955. god. Rkp. FF MO, sv. 2007., D.

⁸⁷ Zapisala je Danijela Pušić a kazala joj je u rujnu 2007. godine na Gračacu u Donjoj Rami Ruža Pušić (rođ. 1955. god. na Ustirami, a sada živi u Ovčini kod Gračaca). Rkp. FF MO, sv. 2007., D.

⁸⁸ U Gdinju na Hvaru 2007. godine zapisala je Ivana Kardum. Rkp. FF ST, sv. 2007., S.

⁸⁹ U Merolinu u Slavoniji 2006. god. zabilježila Stjepanka Čikeš. Rkp. FF ST, sv. 2006., S.

opere jer se to nije smjelo raditi za Božić. Vjerovalo se, dokle se praklača čuje da tuče, dotle krupa ljeti usjeve potuče; pranje ne bi smjelo visiti jer bi bila šteta u blagu.⁹⁰

11. Prepoznavanje vještaca i vještica

Taj dan je najkraći u godini, pa se uz njega vezuju brojne magijske radnje, poput one o izradi drvenog stolčića, čija izrada mora trajati punih dvanaest dana, a svrha mu je da se na polnočki, isključivo s njega može ugledati i prepoznati koja je žena coprnica ili mora.

Stari Slavonci vjerovali su da onaj tko želi vidjeti vještice mora početi praviti drvenu stolicu s dvanaest nogu, počevši od blagdana svete Lucije, svaki dan se morao praviti jedan dio za stolicu. Stolicu je trebalo ponijeti na polnočku na Božić i, kada je zazvonilo podizanje, vlasnik stolice je trebao stati na nju, pogledati po crkvi i tada je jedini on mogao vidjeti koja je među ženama vještica.⁹¹

U Lici se vjerovalo da će onaj koji svakodnevno od svete Lucije pravi tronošćić i završi ga na Badnjak te ga ponese za polnočku i sjedi na njemu, a za vrijeme podizanja stane na tu stolicu vidjet će tko su vješci i vještice. Međutim, taj koji to učini ne smije dočekati svršetak mise jer bi ga vještice i vješci rastrgali.⁹² Isto se vjerovalo i u Slavoniji, ali su ondje oni koji su mogli vidjeti vještice i more sa sobom nosili mnogo pšenice koju su, bježeći iz crkve, po svom tragu posipali te bi se vještice zadržale berući je, i tako bi onaj koji ih je vidio uspio pobjeći i spasiti se.⁹³

Žitelji negdanje Poljičke republike stolčić su pravili od bršljanova drveta i onaj tko bi sjedio na njemu za vrijeme mise mogao je vidjeti sve vještice.⁹⁴

⁹⁰ Lidija Đerek zapisala je 2004. god. na području Gospića, Kosinja i Perušića, ponajviše od svoje obitelji bake, djeda, ujni i rođakinja. Rkp. FF ST, sv. 2004., S.

⁹¹ Barbara Smajić zapisala je 2010. godine u Gudincima, jednom od najistočnijih mjesta Brodsko-posavske županije. Kazala joj je njezina baka Marija Horvatović (rođena Užarević), rođena 21. 1 1931. godine i cijeli svoj život provela je u Gundincima. Rkp. FF ST, sv. 2010., S.

⁹² Lidija Đerek zapisala je 2004. god. na području Gospića, Kosinja i Perušića, ponajviše od svoje obitelji bake, djeda, ujni i rođakinja. Rkp. FF ST, sv. 2004., S.

⁹³ LUKA ILIĆ ORIOVČANIN, *Narodni slavonski običaji*, Zagreb, 1846., str. 93.

⁹⁴ FRANO IVANIŠEVIĆ, *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split, 1987., str. 457.

U požeškome kraju pripovijedalo se da se vještice mogu vidjeti, ako netko od svete Lucije pa do Badnjaka svaki dan ujutro prije izlaska sunca zareže štap i odnese ga u crkvu na ponoćku, tada će na njega naletjeti sve vještice, da mu ga otmu. Ukoliko je od njih jači, ne mogu mu ga oduzeti, a on će ih sve vidjeti i poznati. Otmu li mu štap onda će ga ubiti. Stoga se svatko nije usuđivao zarezivati štap i ponijeti ga na ponoćku. Također se vjerovalo, ako se kroz dvanaest dana neprekidno do Božića svaki dan radi na jednom stolcu, u kome ne smije biti ništa od metala, pa ga odnese na ponoćku, vidjet će kod podizanja sve žene koje su vještice, jer one kod podizanja okreću oltaru leđa.⁹⁵

Negdanje je virovitičko vjerovanje da će se vještice prepoznati ako netko u *dućanu* ukradenu iglu bumbaču onu s glavom, zatakne na ponoćki u uže na crkvenom zvonu. Poslije toga vještice ne mogu izaći iz crkve sve dotle, dok se bumbača nalazi zatakuta u uže. On ih vidi kako se vrte oko izlaza, prepozna ih, izvadi bumbaču, i brzo utekne. Oslobođene vještice jurnu za njim. A ako bi ga uhvatile, platio bi glavom. Zbog sumnjičenja i potvaranja da je koja žena vještica nastaje mnogo omraza, svađa, pa i tužbi kod suda. Na koga ovakova osvada padne, ništa ju više ne izbrisa.⁹⁶

12. Legende Hrvata o svetoj Luciji

U hrvatskoj usmenoj književnosti sačuvane su legende o svetoj Luciji. Jedna legenda pripovijeda da je se svetica hodajući svijetom, umorila i na vrhu *Brdo*, na rubu sela Skitace sjela na stijenu. Tu je zaspala, a kada se ujutro probudila, pored sebe je vidjela vrelo bistre vode, kojom se umila. Od tada to vrelo neprestano teče, a mnogobrojni vjernici, posebice, oni koji imaju zdravstvene probleme s očima, uzimaju tu vodu i njome umivaju svoje oči.

Prema drugoj legendi sveta Lucija, vidjevši s *Brda Kvarnerski zaljev* i Veneciju, od radosti se rasplakala. Od njezinih suza pojavilo se vrelo u kojem voda neprestano izvire stoljećima. Vjernici tome vrelo hodočaste i vodom s vrela umivaju oči.

⁹⁵ Ivani Đimoti kazao je 2008. godine Ivan Đimoti, rođ. 1929. u Ljeskovici kod Požege. Rkp. FF MO, sv. 2008., Z.

⁹⁶ Ivani Đimoti kazala je 2008. godine Julijana Bognar, rođ. 1925. u Virovitici, živi u Požegi. Rkp. FF MO, sv. 2008., Z.

12.1. Lucijin put

Legenda kaže da je za vrijeme Napoleona, njegovu vojsku koja se vraćala s ruskog fronta, uhvatila neka malaksalost i umor, te su počeli obolijevati. Prolazeći štafilićkom cestom, na dan svete Luce, doživjeli su čudesno ozdravljenje. Neizmjerno zahvalni svetoj Luci, vratili su se da joj na tom mjestu naprave kapelicu, a toj cesti su dali naziv *Lucijin put*.

Kako se cesta s vremenom širila, kapelica je srušena, ali ta ulica i danas još uvijek nosi naziv *Lucijin put*.⁹⁷

Zaključak

Blagdan svete Lucije ne spada u “zapovjedne” ili “velike blagdane”. Međutim, sveta Lucija je zaštitnica: vida, tjelesno i duševno slijepih, pisara, lađara, krojača, tkalaca, ratara, staklara, kovača i vratara. Uz blagdan svete Lucije, u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, vezuju se raznovrsni vjerski i svjetovni običaji. Slijepi i slabovidni, kao i njihovi bližnji, zavjetuju se postiti u čast svete, a na sam blagdan hodočaste svetištima posvećenima svetoj Luciji. Na dan svete Lucije žene u mnogim krajevima i danas ne rade, kao što se ne radi kad su “zapovjedni blagdani”.

Noć uoči blagdana karakteriziraju Lucinji ophodi kojima je funkcija didaktična. U naše vrijeme ta se funkcija transformira u zabavnu funkciju. Dok su se neki običaji izgubili, a neki modificirali, do naših je dana ostao običaj sijanja pšenice na blagdan svete Lucije. U nekim običajima opažaju se magijski elementi drevnih civilizacija. Tako su nekoć djevojke na taj dan na dvanaest papirića ispisivale imena dvanaest momaka. Svako jutro bi u vatru bacile po jedan papirić ne gledajući koje se ime nalazi na njemu. Zadnji su papirić otvarale vrativši se s polnoćke, vjerujući da će se udati za onoga momka čije se ime nalazilo na papiriću. Ponekad su isto činili i mladići. Nekoć su i djeca ispisivala dvanaest želja na papiriće, te su poput djevojaka, proricala koja će im se želja ostvariti u Novoj godini. Stari su dane od svete Lucije do Božića nazivali: *brojanice*, *Lucini dani*, *vidioci* i po vremenu kakvo je bilo u tim danima proricali su kakvo će vrijeme biti kroz mjesece nastupajuće godine. Magijski elementi posebno se opažaju u negdanjem vjerovanju u prepoznavanje vještaca, vještica i mora za vrijeme *podizanja* na polnoćki.

⁹⁷ Kristina Guja zapisala je 2010. godine u Kaštel Štafiliću. Kazao joj je Mate Taraš. Rkp. FF ST, sv. 2010., S.

DIE HEILIGE LUCIA IM KATHOLISCH-SAKRALEN UND IM WELTLICHEN ERBE DER KROATEN

Zusammenfassung

Die Heilige Lucia (Syrakus, 284 – Syrakus, 303) ist eine altchristliche Märtyrerin. Sie sagte den baldigen Tod des großen Christenverfolgers Diokletian sowie die Einstellung der Verfolgung der Christen voraus. Sie ist Schutzpatronin des Augenlichts, der körperlich und geistig Blinden, der Notare, der Kutscher, der Schneider, der Weber, der Bauern, der Glaser, der Schmiede und der Wächter. In der traditionellen kroatischen Kultur wird der Festtag der Hl. Lucia gekennzeichnet durch: Prozessionen zu ihren Ehren; die Bescherung von Kindern; das Säen von Weihnachtssweizen; Fasten, Gebete und Gelübde. Vom Tag der Hl. Lucia bis Weihnachten sind es zwölf Tage, welche im kroatischen kulturellen Erbe: Rosenkranztage, Lucientage oder auch Voraussagungstage genannt werden. Mit diesen Tagen werden Voraussagungen über die Zeit im kommenden Jahr verbunden; Mädchen sagen voraus, wen sie heiraten; Kinder sagen voraus, welcher Wunsch ihnen im nächsten Jahr erfüllt wird. Einst hat man während dieser zwölf Tage einen kleinen Tisch gemacht, und man hat geglaubt, dass sich in der Mitternachtsmesse während der Verwandlung von diesem Tisch Hexen, Mohren und Koblode entblößen.

Stichwörter: Gebete, Gelübde, Gebräuche, Prozessionen, Voraussagungen, Glauben.

Izvori i literatura

1. DRAGIĆ, MARKO, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 4, Split, 2010., 467.-468.
2. DRAGIĆ, MARKO, *Koledanje i veseljanje u hrvatskoj tradiciji*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, br. 1., Split, 2008., 21.-43.
3. DRAGIĆ, MARKO, *Sveti Nikola u katoličkoj tradicijskoj kulturnoj i filološkoj baštini*, HUM, časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru, br. 5., Mostar, 2009., 35.-58.
4. DRAGIĆ, MARKO, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., 414.-440.

5. DRAGIĆ, MARKO, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., 369.-390.
6. FURČIĆ, IVO, *Narodno stvaralaštvo šibenskoga područja, III. Mjesta u šibenskom zaleđu*, Muzej grada Šibenika, Šibenik, 1988.
7. GAVAZZI, MILOVAN, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja, III. izdanje*, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991.
8. ILIĆ ORIOVČANIN, LUKA, *Narodni slavonski običaji*, Zagreb, 1846.
9. IVANIŠEVIĆ, FRANO, *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split, 1987.
10. KAJMAKOVIĆ, RADMILA, *Božićni običaji*, Etnologija, NS, sv. XV-XVI, Glasnik zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo, 1961., 221.-227.
11. KRISTIĆ, AUGUSTIN, *Crkveno-narodni običaji Kreševa*, (posebno otisnut otisak iz "Dobrog pastira", god. VII, Sarajevo, 1956.
12. KUTLEŠA, SILVESTAR, *Život i običaji u Imočkoj krajini*, Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski, 1997.
13. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1990.
14. RIHTMAN-AUGUŠTIN, DUNJA, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1995.
15. STOJANOVIĆ, MIJAT, *Slike iz domaćega života slavonskog naroda i iz prirode., s dodatkom Slavonske pučke sigre*, U Zemunu, Tiskarnicom Ignjata Karla Sopross, 1858.
16. SUTON, JERKO, *Vjerski život i običaji Zapadne Hercegovine*, Mostar 1968. (Umnožen rukopis. Primjerak se nalazi u Franjevačkoj knjižnici Mostar, inv. br. 3912, sign. 39.)
17. *Suvremena katolička enciklopedija, A-E*, priredili Michael Glazier i Monika K. Helwing, Slobodna Dalmacija, Split, 2005.

Rkp. FF ST (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu). Rkp. FF MO, (Rukopisne zbirke Katedre za Hrvatsku usmenu književnost, Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru). Te su rukopisne zbirke nastale kao rezultat izvornih terenskih zapisa studenata kojima sam bio mentorom pri izradi seminarskih i diplomskih radova iz *Hrvatske usmene književnosti* i *Hrvatske tradicijske kulture u europskom kontekstu*. (Oznaka D – znači diplomski rad, Z – znači završni rad, S – označava seminarski rad, Rukopisne zbirke nalaze se kod mene.)